

В.І. ГУНЬКО, к.е.н., доцент,
Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ)
м. Черкаси, Україна
viktriad@ukr.net

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Проаналізовано інституційні особливості державної економічної політики в Україні в контексті ефективності, здійснено генезис поглядів щодо реалізації державної економічної політики у сучасній економічній науці. Визначено роль формальних і неформальних інститутів, що безпосередньо впливають на економічне зростання та підтримують господарську стабільність. Наведено динаміку основних макроекономічних показників, що визначають ефективність функціонування економіки України, та представлено аналогічні основні макроекономічні показники в деяких Європейських країнах. Вказано основні інституційні чинники, які перешкоджають ефективній економічній політиці України, а також ряд чинників, що забезпечують позитивну динаміку ефективної економічної політики успішних країн.

Ключові слова: державна економічна політика, формальні і неформальні інститути, транзакційні витрати, специфікація прав власності

Проанализированы институциональные особенности государственной экономической политики в Украине, осуществлен генезис взглядов по реализации государственной экономической политики в современной экономической науке. Определена роль формальных и неформальных институтов, которые непосредственно влияют на экономический рост и поддерживают хозяйственную стабильность. Приведена динамика основных макроэкономических показателей, определяющих эффективность функционирования экономики Украины, и представлены аналогичные основные макроэкономические показатели в некоторых европейских странах. Указаны основные институциональные факторы, препятствующие эффективной экономической политике Украины, а также ряд факторов, обеспечивающих положительную динамику эффективной экономической политики успешных стран.

Ключевые слова: институциональная экономика, государственная экономическая политика, формальные и неформальные институты, транзакционные издержки, спецификация прав собственности.

V.I.Gunko ***Institutional Features of Effective Public Policy in Ukraine***

In the context of efficiency institutional peculiarities of the state economic policy in Ukraine are analyzed, the roles of formal and informal Institutions, which have direct impact on economic growth and maintain economic stability, are determined. The dynamics of the basic macroeconomic figures, defining the efficiency of the functioning of the Ukrainian economy of are cited and a comparative analysis on the basis of stated facts is implemented. In the course of research of the effectiveness of the national economic policy the necessity of analysis of the institutional environment in conformity to formal rules with informal and defining the institutional stimuli of the economic behavior of the economic agents taking into account the impact of the state, are recognized.

It is also clarified that specific feature of Ukrainian economy is that the institutionalization of informal rules of the economic behavior is leading to the overgrowth of the transaction expenses, corruption and the increase of shadow economy. Above-noted facts result from contradiction and inconsistency of the formal Institutions among them and their discrepancy between those informal Institutions which were forced to be started in the economy of the state.

Taking into account the defining role of property rights specification in transformation period, our attention is focused on major premises concerning the formation of property relations which we can observe in developed economies. It is noted that property rights in Ukraine depend upon "the status of legality", they are vague and this leads to rent-oriented excessive risks and transaction expenses of entrepreneurs in the economic activity.

The main institutional factors were revealed which prevented the effective economic policy of Ukraine, in particular: the neutralization of Civil society Institutions which are capable of effective restriction of authorities' actions, first of all in the sphere of rent; corruption loyalty that becomes the basis of systemic corruption, chronic backward of the legislation from economic dynamics, its inadequacy concerning legal regulative support of the

economic Institutions' development, the institutionalization of the "double standards" and different rules of "market game" for different economic entities depending on their approaching to the power or "corrupt roof", the use of corruption courts for unfair competition and "economic struggle" with the political competitors; disinterest of officials to establish "transparent rules" for entities of market relations in the process of regulation of economic relations between government institutions, firms and households, strengthening the positions of "oligarchic capitalism" in the country's economy and politics.

By taking into account mentioned above, the aspects of state policy, which provide positive dynamics of economic development, were formulated and primarily: reliable protection of property rights and transactions, which are fixed by a relevant contract system. Mentioned above will provide positive influence on the long-term economic growth and investment process; business depoliticization that is elimination of institutional interference in companies' management and granting of control rights over cash flows in favor of the private firms owners, availability of hard formal and informal restrictions for wielders of power in the sphere of property and business interests; the real independence of the judicial power, which performs the functions of independent arbiter in practical activities in the sphere of private property protection and contractual commitments, elimination of barriers in the field of competition and destruction of regulative obstacles.

Key words: *economic policy of the state, formal and informal Institutions, transaction expenses, specification of property rights.*

В трансформаційних умовах розвитку української економіки, що посилюється проблемами нинішньої світової фінансової кризи, визначальною є необхідність забезпечення умов ефективного регулювання політичних, економічних та соціальних відносин, формування оптимальної інституційної структури господарства і суспільства на основі реформування системи інститутів. Саме останні й стимулюють зростання та ефективне використання ресурсного потенціалу держави, підвищують її інвестиційний рейтинг та посилюють конкурентні позиції держави у світовій економіці. Звідси виникає необхідність дослідження політики країни в економічній сфері з точки зору процесу реалізації суспільних інтересів в контексті визначених цінностей і потреб. При цьому набуває особливої ваги використання інституційного підходу до аналізу адекватності існуючих в Україні відтворювальних народногосподарських пропорцій, вимогам об'єктив-

них економічних законів, стандартам та інституційним нормам розвинутих країн.

Саме відсутність відповідного інституційного середовища в Україні пояснює ключову причину того факту, що процес переходу від адміністративно-командної економіки невиправдано затягнувся і розвинений капіталізм не змінив квазіринковий. Означена ситуація перешкоджає розв'язанню таких трьох фундаментальних інституційних проблем: висока вартість рентоорієнтованих трансакцій в процесі реалізації угод економічних агентів, розмитість прав власності та активне функціонування позалегальної економіки, що лише поєднує деякі аспекти ринкової і не відповідає нормам формальних інститутів.

Тому першочерговим кроком до розуміння чинників економічного падіння та визначення підходів і стратегій щодо ролі державної політики у забезпеченні сталого економічного зростання в Україні є аналіз інституційних аспектів в умовах провалів ринку та держави та дослідження проблем, пов'язаних з функціонуванням інститутів у контексті виходу з кризи і можливостей скорочення вартості рентоорієнтованих трансакційних витрат.

Проблеми, що пов'язані з динамікою перетворень в інституційному середовищі транзитивної країни та впливів держави на цей процес, досліджували визнані вчені з далекого зарубіжжя Д. Норт, О. Вільямсон, Т. Еггертсон [1], науковці з близького зарубіжжя Р. Нуреев, В. Радаєв, А. Олейнік, А. Шастітко [2] та вітчизняні науковці В. Гець, А. Гриценко, В. Дементьев, С. Архієреєв, О. Яременко [3]. Варто зазначити, що при цьому, основними предметами дискусії є: статус інститутів, окреслення та аналіз формальної і неформальної поведінки господарських суб'єктів, способи покарання у разі відхилення від сформульованих норм та дослідження процесу інституційних змін на основі здійснення відповідної державної політики.

При цьому акцентуємо увагу, що кожній сучасній країні притаманне власне, своєрідне інституційне середовище, у якому особливу роль відіграють «вбудовані» функціональні чинники: специфічні формальні і неформальні інститути, що безпосередньо впливають на економічне зростання та підтримують господарську стабільність. Тому пропонований інституційний аналіз економіки України передбачає не тільки виокремлення пріоритетних спрямувань оптимізації інституційного середовища, які мають формальне підґрунтя, а й дос-

лідження проблем, можливостей та визначення перспектив щодо вітчизняної державної політики реформування інституційних чинників економіки України в нинішніх рентиорієнтованих умовах, що і є особливістю досліджуваної проблеми.

Звідси, метою статті є аналіз специфічних особливостей державної політики в контексті визначення зазначених проблем і чинників та формулювання пропозицій для державної економічної політики щодо підвищення її ефективності на основі інституційного підходу.

Проблема державної економічної політики активно досліджується у сучасній економічній науці з позицій інституціональної теорії [4]. При цьому наголошується, що економічна політика – це складова загального політичного процесу, цілісна система заходів державного впливу на економіку, ефективність яких виявляється в процесі взаємозв'язку її елементів. Тобто, державна економічна політика, принципово спрямована на забезпечення ринкової взаємодії і стабільності [5, с. 18].

Але досвід «провалів ринку» в трансформаційних країнах засвідчив, що існують непоодинокі випадки, коли неокласична теорія загальної рівноваги не в змозі пояснити причини економічного падіння і окреслити орієнтири виходу з нього. Ця фундаментальна проблема економічної науки та генезису економічної думки є центральною у теорії Дж. Кейнса, який вважав головним аспектом наукового аналізу подолання кризових тенденцій і запропонував такий інструментарій ефективного впливу держави на: схильність до споживання, очікування підприємців, відсоткову ставку та обсяг агрегованих інвестицій. Д. Кейнс також заперечував неокласичне уявлення про індивідуума як такого, що має знання про усі можливі наслідки своїх дій і визначає майбутню господарську поведінку з огляду на певну математичну калькуляцію очікування [6, с. 52]. Зазначене підтверджує О. Вільямсон, що стверджував – не кожна транзакція підпадає під класичну схему контракту, тому що неможливо передбачити, по-перше, усі майбутні випадковості і, по-друге, вплив обставин, коли, наприклад, одна сторона має схильність до опортуністичної поведінки [7, с. 69]. Цей висновок набуває особливої актуальності в нинішніх вітчизняних економічних умовах і суттєво впливає на ефективність господарських процесів.

Підкреслимо, що згідно з динамічною

концепцією економічної ефективності, економічній політиці пропонується сформулювати набір правил, які захищають права власності та забезпечують можливості добровільних транзакцій, в процесі здійснення яких економічні суб'єкти виявляють свої справжні переваги. Звідси державна економічна політика повинна бути спрямована на виявлення та руйнацію штучних перешкод для реалізації транзакцій та підприємницької діяльності [8, с. 13]. Спорідненим умовиводом є твердження В. Дементьєва, який наголошує, що ефективність економіки, в першу чергу, визначається інституційним середовищем, під впливом якого діють фірми, а в другу – їх внутрішньою структурою, тобто тим, яким чином розподілена влада і менеджмент всередині підприємства [9, с. 30].

Ще раз підкреслимо, що економічна ефективність безпосередньо впливає на економічне зростання, що, власне кажучи, є ключовим аспектом державної економічної політики. Стосовно безпосередньої сутності економічного зростання з точки зору останньої, то виокремимо науковий підхід, напевно, найавторитетнішого економіста у цій сфері, лауреата Нобелівської премії С. Кузнеця та його праці: «Сучасне економічне зростання» (1966 р.) і «Економічне зростання нації» (1971 р.). На погляд вченого, сутністю економічного зростання є спроможність довгострокового збільшення здатності домогосподарств забезпечувати все більш різноманітні потреби населення за допомогою більш ефективних технологій і, підкреслимо, відповідних інституційних та ідеологічних змін [10, с. 348]. Звідси, з урахуванням національної специфіки та соціально-економічних пріоритетів України, вважаємо за необхідне актуалізувати увагу саме на інституційних процесах.

Ефективність в економічній науці слід розглядати з позицій споживача (особистісний рівень), підприємця (макрорівень), держави (макрорівень), міжнародних інституцій (глобальний рівень). На кожному із вказаних рівнів для досягнення ефективності суб'єкт господарювання поводить певним чином з огляду на інституційні чинники.

Загалом ефективність функціонування економіки вимірюється низкою макроекономічних показників. Так, за даними Державного комітету статистики України за 2010-2012 рр. ефективність функціонування вітчизняної економіки, з урахуванням її динаміки, окреслювалася такими показниками (табл. 1).

Таблиця 1

Основні макроекономічні показники економіки України 2010-2012 рр.¹

№	Показник	Рік		
		2010	2011	2012
1.	Валовий внутрішній продукт, млрд. грн.	1 701	1 302	1 409
2.	Валовий внутрішній продукт на душу населення, дол.	2972	3574	3856
3.	Темпи росту реального ВВП за рік, %	+4,6	+5,2	+0,2,
4.	Чисельність та рівень безробіття, тис. осіб (та у %),	544,9 (8,1%)	482,8 (7,9%)	506,8 (7,5%)
5.	Індекс споживчих цін, %	109,1	104,6	99,8
6.	Дефіцит бюджету, млн. грн.	64265,5 ²	23557,6	53445,2
7.	Середня заробітна плата, грн.	2239	2633	3025

Примітки:

1 – складено за даними [11].

2 – з урахуванням по спеціальному фонду Державного бюджету України випуску ОВДП для погашення заборгованості минулих років з відшкодуванням ПДВ у сумі 16,4 млрд. грн. та випуску ОВДП для збільшення статутного капіталу державної іпотечної установи у сумі 2 млрд. грн.

Зрозуміло, що вказані статистичні показники не можуть надати достеменного уявлення щодо ефективності функціонування української економіки, тому виникає необхідність дослідження ще таких двох аспектів пропонованого аналізу:

1) порівняти вищезазначені показники з показниками інших, перш за все трансформаційних, економік;

2) здійснити аналіз економічної системи

з огляду на те, наскільки формальні і неформальні правила мотивують господарську поведінку економічних суб'єктів, в першу чергу з урахуванням інституційних впливів держави.

Що стосується першого аспекту, то динаміка економічного розвитку у нижче наведених країнах безпосередньо корелюється з економічною ефективністю і одночасно засвідчує про серйозні проблеми у вітчизняній економіці (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика основних макроекономічних показників, що визначають ефективність функціонування економіки, у деяких Європейських країнах у 2011 р.

№	Показник	Країна			
		Польща	Німеччина	Люксембург	Литва
1.	Валовий внутрішній продукт, млн. дол. США	692207	2827957	35393	54297
2.	Валовий внутрішній продукт на душу населення, дол. США	17979	34572	70786	18099
3.	Темпи росту реального ВВП за рік, %	+4,5	+3,0	+1,7	+5,9
4.	Рівень безробіття, %	9,7	5,9	4,9	15,3
5.	Індекс споживчих цін, %	104,2	102,3	103,4	104,1
6.	Середня заробітна плата, дол. США	1146,8	3916,9	6102,6	744,1

Примітка. Складено за даними [11].

З огляду на наведені дані і логіку пропонованого аналізу акцентуємо увагу на тому, що будь-який інститут становить собою не лише набір правил, але й механізм, за допомогою

якого забезпечується їхнє виконання. У формальних інститутах цей механізм полягає у функціонуванні офіційних норм, правил, законів, кодексів тощо. До неформальних інститу-

тів відносять сукупність правил етики, моралі, культурних особливостей, традицій, менталітету, що є панівними у суспільстві і економіці тощо. В разі недотримання вимог формальних інститутів або недотримання норм та правил, таке порушення може і залишитися поза увагою спільноти. Але в разі недотримання неформальних інститутів, порушення, як правило, виявляється негайно. Покарання, яке може понести фірма або домогосподарство за недотримання неформальних інститутів, зазвичай є більш дієвими та ефективними. При цьому специфічною особливістю української економіки є те, що значна частка неформальних інститутів призводить до безкарного зростання трансакційних витрат, корупції та збільшення тіньового сектора. Зазначене засвідчує, що формальні інститути у вітчизняній економіці є суперечливими і реалізуються через механізм «змащення», який запропонував С. Хантінгтон в рамках теорії, що заперечує положення про те, що корупція на певних фазах полегшує економічний розвиток [12, с. 37]. Хоча, знову ж таки, враховуючи інституційну специфіку України, дана теорія є досить дискусійна.

Отже, щодо суперечливої дії формальних і неформальних інститутів можна зробити висновок щодо інституційних проблем двох видів: по-перше, які є наслідком обмеженої раціональності, а по-друге, які є наслідком опортуністичної поведінки, коли вже в законодавчому процесі закладається інституційна корупційна пастка. Згідно висновкам О. Вільямсона людина є схильною до опортуністичної поведінки, коли обходить ті чи інші обмеження з корисливою метою [7, с. 69], тому міркування про обмежену раціональність та опортуністичну поведінку розповсюджуються не лише на відносини людей один з іншим, але й, наприклад, на взаємовідносини домогосподарств з державою.

Тому лише дієві інститути можуть впливати на формування ефективної економічної політики, здійснення оптимальних трансакційних витрат. Необхідно також наголосити і на тому, що трансакційні витрати – це такі витрати, які, як правило, відіграють ключову роль у започаткуванні ефективної економіки. Дослідження динаміки даних витрат дозволяє відповісти на питання: якою мірою ті чи інші інституційні технології виконують своє основне призначення, а саме – встановлюють чіткі «правила ринкової гри», що сприяють мінімізації невпевненості економічних агентів щодо здійснення трансакцій, і формують алгоритм

трансакційного процесу [13, с. 84].

Зокрема, в українській економіці спостерігаємо такі чинники, що впливають на надмірний рівень непродуктивних та рентоорієнтованих витрат під час реалізації трансакцій: порушення розрахунково-платіжної дисципліни підприємствами, заборгованість держави перед суб'єктами господарювання; використання в міжнародних контрактах інструментів толінгу, клірингу, бартеру, завищення або заниження цін; недостатня розвиненість ринкових інститутів та інституцій в Україні; прорахунки в бюджетній та інвестиційній політиці тощо. Усі ці особливості обумовлюють надмірний рівень непродуктивних трансакційних витрат та є кардинальною причиною неефективності економіки.

1. Зазначене посилюється й тими негативними аспектами, які посилюються «інституційною пасткою» траєкторії попереднього розвитку. Довгострокове панування адміністративно-командних та патерналістських факторів розвитку суспільства за часів Радянського Союзу сформувало в інституційному середовищі України стійкі стереотипи провідної ролі тих видів економічної діяльності, які продукують рентні принципи з обсягу на контроль за адміністративно-бюрократичними трансакційними витратами. Частково це пояснюється тим, що вітчизняна економіка ще не пройшла стадію «реіндустріалізації», тобто етап переходу до енерго- і ресурсозберігаючих інноваційних технологій, в яких всебічно враховано роль і значення людського потенціалу. Саме високі рентоорієнтовані трансакційні витрати в Україні знижують потенційну привабливість країни для інвестицій і створюють несприятливі умови для входу на ринок нових компаній. Внутрішній ринок в країні виявляється менш конкурентним через відносно високі витрати для входу в бізнес, здійснення підприємницької діяльності, корупційного навантаження на підприємців. Крім того, в Україні спостерігаються аномально високі, порівняно з іншими державами, бар'єри для іноземних інвестицій. В деяких бюджетоформуючих секторах української економіки з значними перспективами зростання (наприклад, транспорт, фінанси, телекомунікації) дискримінація іноземних інвесторів залишається значною або збільшується.

Також безумовно важливу роль в державній політиці щодо побудови ефективної економіки відіграє започаткування інституційних чинників суспільного вибору. Так, Дж. Бьюке-

нен [14, с. 56] та М. Олсон [15, с. 79], опрацювали історичний парадокс щодо відсутності належних темпів економічного зростання у Східній Європі та Північній Азії. Таке явище М. Олсон визначив, як «соціальний склероз», якому властивий перерозподіл ресурсів між різними угрупованнями, які мають безпосередній вплив на формування державного бюджету і звідси – темпи економічного зростання в країні. Дуже часто це призводить до економічної стагнації.

Без сумніву, в залежності від того, яким чином функціонує суспільство в державі, і залежно від того, наскільки враховуються в державній політиці інтереси різних груп суспільства можлива реалізація ефективної економіки та економічне зростання країни. Також М. Олсон у своїх дослідженнях робить наголос на «проблемі халявщика» («freerider problem») та пропонує її вирішення за допомогою позитивних та негативних «селективних стимулів».

З урахуванням вищезазначеного важливого значення в сучасній інституціональній теорії, з огляду на пропонований аналіз, набуває дослідження людського потенціалу.

Підкреслимо, що потенційному людському розвитку, яке безпосередньо впливає на ефективність економічного розвитку країни у посттрансформаційний період вітчизняної економіки, заважають, по-перше: «ефект колії», який був успадкований від попередньої адміністративно-командної економіки та, по-друге, невідповідність, функціонуючих нині в Україні, інститутів, тим ринково-орієнтованим, які функціонують у розвинутих країнах. Так, академік НАН України В. Геєць вважає, що в Україні не тільки не відбулося прогресивних інституційних змін, а, навпаки, маємо інституційні суперечності розвитку економіки в довгостроковій перспективі та виклики, пов'язані з формуванням інформаційного суспільства й економіки знань [16, с. 12].

2. При цьому особливої ваги в Україні набувають інституційні проблеми людського розвитку, яким притаманні суперечність і неузгодженість формальних інститутів між собою та невідповідність тим неформальним інститутам, що вимушено були започатковані в державі. Необхідно зазначити, що після здобуття незалежності було ухвалено низку нормативно-правових актів, які були спрямовані на інституційну формалізацію підґрунтя соціальних пріоритетів, зокрема, в частині гарантій у сферах вимушеного безробіття, пенсійного забезпечення, соціальних гарантій, оплати

праці тощо. Але започаткування формальних норм, які вирішують лише окремі локальні проблеми без необхідного системного узагальнення, призводить до суперечливих тенденцій розвитку вітчизняного інституційного середовища. Тому перед Україною постає невідкладне завдання удосконалення нормативно-правової бази інститутів людського розвитку – передусім у сферах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту населення, її інституціоналізація у відповідності до міжнародних стандартів. При цьому, в процесі реформування інституційного середовища у частині людського розвитку, держава має, з одного боку, забезпечувати його ринкову орієнтацію з метою реалізації креативного потенціалу громадян, а з іншого – у повному обсязі виконувати загальноприйнятну у цивілізованому світі функцію надання необхідної допомоги уразливим прошаркам населення, проблеми яких особливо загострюються під час економічних криз і рецесій.

Також з огляду на концептуальні аспекти інституційного аналізу ефективність державної економічної політики у значній мірі залежить від відносин власності. Процес специфікації прав власності пов'язаний з трансакційними витратами, а також з ідеологією щодо її легітимності та визнання усіма господарськими суб'єктами. Для започаткування ефективної приватної власності потрібні довершені умови у вигляді дієвої судової системи. У свою чергу ефективної державної власності потребує ще й дієвого зворотнього зв'язку суспільних і приватних інтересів та неупередженої системи бюджетного контролю.

Серед основних передумов нинішнього стану справ з «розмитістю прав власності» у вітчизняній економіці з точки зору державної політики акцентуємо увагу на наступних:

- процедура і підсумки приватизації;
- недосконалість судової і юридичної інфраструктури;
- корупційні і незаконні взаємини між державними і кримінальними структурами;
- відсутність довіри у пересічних громадян до державних інститутів, законодавчої, виконавчої і судової влади;
- приховування бізнесом інформації про реальну власність;
- надмірні адміністративні бар'єри, що протидіють ефективному функціонуванню бізнесу і так далі.

Перераховані чинники приводять до того, що права власності, які залежать від «ста-

тусу легальності» [17, с.32], стають розмитими і це приводить до рентоорієнтованих надмірних ризиків і трансакційних витрат підприємців в господарській діяльності.

Також специфікою української держави, порівняно з розвинутими економіками у питаннях прав власності, є те, що тіньова економіка превалює над офіційною і значно гальмує процес легітимізації та специфікації прав власності [18, с. 38]. Як вже зазначалося, у будь-якій економіці існують як легальний сектор, де права власності офіційно захищені законом, так і позалегальний, де присутні надмірний ризик та невизначеність, що впливають на економічну поведінку носіїв «розмитих» прав власності. В Україні маємо саме таку ситуацію, в якій власність на активи є «розритою», тобто існує становище неповної (незадовільної) специфікації прав власності, яке ініціює тіньові схеми, що здійснюються в господарській та бізнесовій діяльності.

Необхідно підкреслити, що приватизаційному і постприватизаційному законодавству України притаманна істотна суперечливість, що підтверджується реалізованими тіньовими схемами у приватизаційний і постприватизаційний періоди, і що у значній мірі вплинуло на надмірне зростання тіньової економіки. Підтвердженням цьому висновку слугує такий факт – лідерами щодо рівня тінізації економік у 2012 році є такі Східноєвропейські країни: Україна (46,8% від офіційної), Білорусь (43,3%), Молдова (44,3%), Росія (40,6%) [19].

Ще раз підкреслимо, що тіньовий сектор в Україні виник в першу чергу внаслідок незадовільної державної економічної політики, що призводить до значного розмивання прав власності. Звідси сформувався специфічне інституційне середовище, у якому права власності незадовільно специфіковані, слабо захищені правовою системою та підпадають під різного роду обмеження та обтяження (головним чином з боку державних інституцій). Наприклад, приватизація державного майна передбачала чітку специфікацію права акціонерної та приватної власності. Але зазначене було здійснено з великою кількістю помилок, часто свідомих з урахуванням корисливих мотивів, що у подальшому призвело до перегляду результатів приватизації, можливостей захоплення активів без об'єктивних на те підстав.

Тому необхідною умовою здійснення державної політики у сфері реформування економіки України у частині специфікації прав власності є єдність, системність і цілісність

правового регулювання, що охоплює увесь діапазон встановлення правомочностей активів та має надійний захист з боку державних інституцій. При цьому ключовим інститутом має стати надійна юридична інфраструктура захисту прав власності.

Юридична інфраструктура з огляду на інституційний підхід, є «замінником» ринку в умовах, що не співпадають з постулатами теорії Коуза щодо відсутності трансакційних витрат, коли економічні суб'єкти не здатні здійснити трансакцію, а ресурси не можуть бути перерозподілені ефективно. У разі правового регулювання господарської діяльності фірм і домогосподарств створюються можливості ефективної трансформації прав власності в активи, їх специфікації і захисту. Згідно з дослідженнями Р. Познера юридичні доктрини, судові рішення і процедури прямо корелюються з економічною ефективністю [20, с. 71]. При цьому підкреслюється, що судові рішення повинні мати економічне обґрунтування. Що стосується України, то враховуючи обсяги тіньової економіки та отримання рентоорієнтованих доходів можновладцями, важливим є ухвалення таких законодавчих актів, які призведуть до ефективних економічних наслідків, а не збагачення окремих представників владної еліти.

Тому до правової системи з метою забезпечення її ефективного функціонування необхідно віднести такі основні вимоги: сприяння зниженню трансакційних витрат, зокрема, усуваючи штучні бар'єри на шляху добровільного обміну і забезпечуючи виконання контрактів; чітке визначення і надійний захист прав власності, перешкоджання трансформації добровільних трансакцій у вимушені; за умов низьких трансакційних витрат усунення невизначеності в наданні прав власності вестиме до розширення сфери добровільного обміну; за умови високих трансакційних витрат законодавство повинне обирати і встановлювати найбільш ефективний, з усіх доступних, розподіл прав власності.

Таким чином, правова система, а це безпосередньо відноситься до функцій державної політики, покликана сприяти ефективному функціонуванню ринків, а там, де це виявляється неможливо, «стимулювати» їх результати, що зрештою сприятиме оптимальному використанню обмежених ресурсів.

Отже, економіка України має такі інституційні чинники, які перешкоджають її ефективній державній економічній політиці:

– не сприйняття більшістю фірм і домогосподарств формальних інститутів, тотальне порушення як формальних, так і неформальних правил, руйнація традиційних світоглядних цінностей;

– свідомі і несвідомі прорахунки можновладців у сфері специфікації прав власності призвели до провалу основних завдань транзитивної економіки та глибокої кризи, коли спостерігаємо кризу формальних інститутів і нездатність уряду забезпечити оптимальну трансформацію інституціональної системи;

– корупційна лояльність, що стає підґрунтям системної корупції;

– застосування корупційних судів для недобросовісної конкуренції та «економічної боротьби» з політичними конкурентами;

– злиття офіційного і тіньового секторів, за якого економічна діяльність вже не конкретизується як офіційна або тіньова, і відрізнити тіньову складову від офіційної практично неможливо. У свою чергу, тіньова економіка стабілізує офіційну, а офіційна приховує тіньову, тому що не може функціонувати в умовах обмеженості ресурсів.

Для подолання таких негативних інституційних характеристик, які гальмують реалізацію ефективної економічної політики в Україні, пропонуються такі інституційні чинники, що мають забезпечити позитивну динаміку ефективної економічної політики, що притаманна високорозвинутим країнам:

– спростити та зробити «прозорим» функціонування державних інституцій, що опікуються бізнесом, ліквідувати дублюючі і непотрібні закони, передати законодавчу відповідальність на регіональний рівень з метою наближення влади до нагальних потреб економічних суб'єктів, унеможливити рентоорієнтоване втручання контролюючих інституцій у бізнесову діяльність, і разом з цим, підвищити її соціальну відповідальність;

– змінити процедуру прийняття законів, яка б передбачала попереднє видання законопроектів та аналіз витрат і вигод у разі прийняття та виконання закону з метою легального впливу на державні органи влади;

– оцінка ефективності інститутів, враховуючи їх взаємозалежність від влади, повинна включати разом з критерієм мінімізації транзакційних витрат, ще й критерій, який пов'язаний з ефективністю діяльності влади щодо розбудови соціально-економічних процесів;

– реальна незалежність судової влади,

яка в практичній діяльності виконує функції незалежного арбітра у сфері захисту прав приватної власності та контрактних зобов'язань.

На особливу увагу заслуговує акцент на непрямі методи державного стимулювання промислової політики [21, с. 142] та бізнесової діяльності, які покликані, насамперед, створювати стимули у підприємців до модернізації їхньої діяльності та освоєння нових ринкових ніш, зокрема: підтримка державою інноваційних видів діяльності, формування мережі «інститутів розвитку» за умови взаємодії зі «старими» інститутами, якщо останні у змозі знизити транзакційні витрати трансформації, формування довіри до нових владних інституцій шляхом особистої репутації можновладців, ефективний обмін інформацією між бізнесом та урядовими структурами.

І, як підсумок, якщо влада і суспільство не виявляють необхідної волі до створення такого суспільно-економічного устрою, яке активно впливає на ефективну економічну політику і зорієнтовано на успішні інституційні трансформації, то така країна і її еліта лише буде пристосовуватися до циклічної динаміки доходів від ренти і відкладати на невизначений час назрілі реформи.

Література

1. Норт Д. Институты, институциональное изменение и функционирование экономики. / Д. Норт; [пер. с англ. А.Н. Нестеренко]. – М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 527 с.; Вильямсон О. Экономические институты капитализма: Фирмы, маркетинг, укладання контрактів / О. Вильямсон. – К.: „АртЕК”, 2001. – 472 с.; Еггертссон Т. Знания и теория институциональных изменений / Т. Еггертссон // Вопросы экономики. – 2011. – № 7. – С. 4-16.
2. Нуреев Р.М. Генезис капитализма: роль институтов, благоприятных для развития предпринимательства / Р.М. Нуреев // TERRA ECONOMICUS. – 2011. – Т. 9, № 4. – С. 122-141.; Радаев В. Что такое рынок: экономико-социологический подход. Препринт. – М.: ГУ ВШЭ, 2006. – 48 с.; Олейник А.Н. Институциональная экономика / А. Н. Олейник. – М.: ИНФРА – М, 2011. – 416 с.; Шаститко А. Е. Новая институциональная экономическая теория / А. Е. Шаститко. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2007. – 591 с.
3. Геєць В. М. Інституційні перетворення і суспільний розвиток / В. М. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 2. – С. 9-36;

- Гриценко А. А. Методологический потенциал и новые возможности институциональной политической экономии / А. А. Гриценко // Вопросы политической экономии. – 2012. – № 1. – С. 65-75; Дементьев В.В. Институциональные эволюционные препятствия для инноваций в бывших советских республиках: политэкономическая точка зрения / В. В. Дементьев, В. П. Вишневский // Вопросы политической экономии. – 2013. – № 4. – С. 133-156; Архиреев С. Посттрансформаційна ринкова економіка: інституціоналізація фондового ринку / С. Архиреев, Я. Зінченко // Экономическая теория. – 2006. – С. 43-54; Яременко О.Л. Переходные процессы в экономике Украины: институциональный аспект / О.Л. Яременко. – Х.: Основа, 1997. – 182 с.
4. Прутська О. Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці. – К.: Логос, 2003. – 266 с.; Якубенко В. Базисні інститути у трансформаційній економіці [Текст] / В. Д. Якубенко; Київський національний економічний ун-т. – К.: КНЕУ, 2004. – 252 с.; Demsets H. Information and Efficiency: Another Viewpoint // Journal of Law and Economics. – 1969. – 12(№1). – р. 1-22; Soto de H. The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else. New York: Basic Books, 2000, 350.
5. Лагутин В. Экономическая политика государства: сущность, этапы, механизмы / В.Лагутин // Экономическая теория. – 2006. – С.16-26.
6. Кейнс, Джон Мейнард. Общая теория занятости, процента и денег [Текст] / Д. М. Кейнс; пер.с англ. Н. Н. Любимов; ред. пер. КуЛ. П. Кураков; Ассоциация российских вузов. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
7. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів/О.Вільямсон. – К.: „АртЕК”, 2001.– 472с.
8. де Сото Х. У. Социализм, экономический расчет и предпринимательская функция [Текст] / Х. У. де Сото. – М.: ИРИСЭН, 2008. – 487 с.
9. Институциональные проблемы эффективного государства / Под ред. В. В. Дементьева, Р. М. Нуреева. – Донецк: ДонНТУ, 2011. – 372 с.
10. Kuznets S. Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure. – Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1971. – 363 p.
11. Статистичний щорічник України за 2012 рік. – К.: Державний комітет статистики України, 2013. – 552 с.
12. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций [Текст]/С. Хантингтон; пер. с англ. Ю.Новиков, Т. Велимеев. – М.: АСТ, 2003. – 603с.
13. Дугінець Г. В. Державне регулювання трансакційних витрат економічної інтеграції в Україні / Г. В. Дугінець // Научные труды Донецкого техн. уни-та. Сер.: экономическая. – 2006. – Вып. 103-3. – С.83–86.
14. Бьюкенен Дж. Сочинения / Дж. Бьюкенен. – М.: «Таурис Альфа», 1997. – 560 с.
15. Олсон М. Логика коллективных действий. Общественные блага и теория групп / М. Олсон. – М.: ФЭИ, 1995. – 174 с.
16. Геєць В. М. Посткризові перспективи та проблеми розвитку економік України й Росії (макроекономічний спектр) / В. М. Геєць // Фінанси України. – 2011. – № 2. – С. 11-23.
17. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики [текст] / Д. Норт. – М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
18. Звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку протягом I півріччя 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua>.
19. Розмір тіньової економіки в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/infographics/21548.html>.
20. Бальсевич А. Экономика права: предпосылки возникновения и история развития / А. Бальсевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://institutiones.com/theories/1025-ekonomika-prava.html>.
21. Абрамов А. Е. Путешествие от Рональда Коуза к Денни Родрику / А. Е. Абрамов // Российский журнал менеджмента. – 2007. – Том 5, № 2. – С. 137-146.

Статья поступила в редакцию 10.01.2014